

Marko Zajc

USTVARJANJE UPRAVNIH MEJA V BELI KRAJINI

Zakaj je slovensko-hrvaška meja severovzhodno od Metlike tako razčlenjena? V primerjavi z ostalimi odseki meje deluje ta del kot motnja. Nesimetrične izbokline spominjajo na grdo pisavo, ne pa na racionalno mejo med dvema neodvisnima državama. Izbokline so na slovensko-hrvaški meji sicer pogoste, vendar jih praviloma najdemo predvsem ob rekah, kjer se zaradi meandriranja nižinskih rek struga neprestano spreminja (to na primer velja za reki Muro in Sotlo). A vendar mimo vasi Brezovica pri Metliki, Radovica, Suhor, Liješće in Brašljevica ne teče nobena reka. Gričevnat kraški svet prav tako ne determinira tako razčlenjene meje. Kaj je krivo za to anomalijo?

Pravi odgovor na to vprašanje je zgodovina v obliki upravne dediščine. Žumberak je do 1881 spadal k Vojni krajini, za razmejitev s Kranjsko pa so habsburški geometri v 18. stoletju vzeli dejansko stanje privatne posesti. Razčlenjeno mejo z Žumberkom in Marindolom lahko zasledimo že v Jožefinskih vojaških zemljevidih (1763–1787).²⁵ Meja je bila vseskozi sporna, spori so bili tako pogosti, da je ljudska modrost rojevala tragične epe. Legenda o Krvavem kamnu pod

25 Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, sekcije 233, 234, 237, 236, 247.

Trdinovim vrhom/Sveto Gero govori o tem, kako so modri starci žrtvovali dva mladeniča in ju zakopali na mestu, kjer naj bi bila prava meja. Nato je kamen zakrvavel in je ostal tak do danes.²⁶ V dobrih treh stoletjih so oblasti organizirale številne mejne komisije in odbore. Žumberak po ukinitvi Vojne krajine ni pripadel Kranjski, pač pa Hrvaški, oziroma ogrskemu delu monarhije. Čeprav so mejo pogosto »reševali« in »gladili«, se je razčlenjenost v osnovnih potezah ohranila do danes.

Osnovni zaplet pri meji na tem območju je bil deželno-pravne narave: območje Žumberka in Marindola je spadalo pred organiziranjem Vojne krajine v deželo Kranjsko. Kranjske deželne institucije se temu območju niso nikoli odpovedale in so ga v primeru ukinitve Vojne krajine zahtevale nazaj. V prvi polovici 19. stoletja je prišlo do več poskusov reševanja perečih mejnih vprašanj na južni meji Kranjske. V letih 1828 in 1846 se je sestalo več meddeželnih komisij, ki so obravnavale tudi mejo na območju Bele krajine/Žumberka. Spori so imeli dva nivoja: deželno-pravnega (zahteve po »lastništvu« nad Žumberkom in Marindolom) ter upravnega (katera ozemlja spadajo pod Vojno krajino in katera pod Kranjsko). Upravne in lastniško-pravne mejne težave so bile v tesni zvezi z deželno-pravnimi. Ker sta bila Žumberak in Marindol »lastnina« dežele Kranjske, čeprav pod vojaško upravo, so oblasti za kriterij razmejevanja vzele dejansko stanje posesti. To je rezultiralo v izredno razčlenjeni meji z velikim številom enklav. Takšno stanje pa je bilo vzrok za mnoge mejne spore.

Zgodbo o mejnih težavah na tem območju moramo pričeti z visokim srednjim vekom. Kranjske plemiške rodbine so v 12. ali 13. st. iztrgale iz rok srednjeveške ogrsko-hrvaške države Žumberak, Belo krajino in Vivodino.²⁷ Žumberški plemič se v kranjski tradiciji omenja že v letih 1265 in 1268.²⁸ Potem ko so ga osmanski vpadi v 15. in začetku 16. st. povsem opustošili, je Žumberak pridobil novo obmejno vlogo. S prvo naselitvijo Uskokov leta 1530 je postajal eden izmed zametkov nastajajoče Vojne krajine. Leta 1540 je cesar osnoval žumberško kapetanijo, na čelu katere je bil veliki kapetan, ki je bil kraljevi vojni častnik, hkrati pa je upravljal posestvo.²⁹ Povod za to naj bi bila plenjenja Uskokov po notranjosti, zato so jim oblasti postavile nadzornika.³⁰ Število beguncev, ki so v zameno za vojaško službo dobili nekatere ugodnosti, je neprestano raslo, zato

26 Hranilović, *Izbor iz Žumberačkih elegija*, str. 25, 26.

27 Specialisti za srednji vek si niso edini, kdaj se je izvršil prodor kranjskih rodbin proti jugu. Dušan Kos zagovarja čas med 1135 in 1172, Miha Kosi pa postavlja prodor na konec 12. ali začetek 13. stoletja. Prim.: Kos, *Bela krajina*, str. 217–255; Kosi, ... *quae terram nostram et regnum Hungariae dividit*, str. 41–91.

28 Koblar, *Čegav je Žumberk*, str. 168.

29 Mal, *Žumberk*, str. 267.

30 Wakounig, *Žandarji ali roparji*, str. 68

so se morali leta 1548 kranjski fevdalci odpovedati posesti v Žumberku,³¹ da bi Uskoki živeli na strnjenem območju. Istega leta je žumberški kapetan Lenković z Uskoki koloniziral tudi Marindol, danes območje na slovenskem bregu Kolpe pri Adlešičih (vasi Marindol, Paunoviči, Miliči).³² Tudi ta enklava je tako kot Žumberak še več kot tristo let prenašala breme vojaške oblasti.

Z nastankom dveh območij Vojne krajine na meji med Svetim rimskim cesarstvom nemške narodnosti (do 1806) in Hrvaško-Ogrskim kraljestvom je širše območje Bele krajine pridobilo na pestrosti. Ena izmed mejnosti, ki je razlikovala to območje od ostalih predelov ob današnji hrvaško-slovenski meji, definira razmerje civilno-vojaško, oziroma civilna uprava Kranjske in Hrvaške v opoziciji z vojaško upravo Vojne krajine. To je pogojevalo razmerje med različnimi veroizpovedmi: katolištvom (Kranjska, Hrvaška), grkokatolištvom (Žumberak), pravoslavjem (Marindol). Meje med veroizpovedmi niso bile povsem usklajene z upravno-političnimi mejami. Grkokatoliki so živeli tudi v civilni Beli krajini in Hrvaški, pravoslavno prebivalstvo v Bojancih na Kranjskem in katoliki v Žumberku.

Meja med civilno in vojaško upravo pa je delila različne načine življenja. Uskoki so živeli kot svobodnjaki v hišnih zadrugah, v primerjavi s podložniki so imeli posebne pravice. Naselitev Uskokov je pogojevala reakcijo okoliških plemičev in podložnikov. Spori med belokranjskimi kmeti in Uskoki so terjali natančno določitev meje med metliškim in žumberškim območjem, vendar so se poskusi ureditve mejnega vprašanja v začetku 17. stoletja izjalovili.³³ Vzporedno s trdnejšo organizacijo Vojne krajine je rasla tudi moč vojnega poveljnika iz Karlovca, ki si je prisvajal sodno oblast tudi nad Žumberkom. Uskoški glavar Ivan Ernest Paradeiser je leta 1679 v pritožbi cesarju poudaril, da se karlovški general nima pravice vmešavati v žumberške zadeve in celo odstavljati uskoških poveljnikov. O vseh teh zadevah naj bi odločal kranjski deželni glavar.³⁴ Nejasni odnosi in zahteve karlovških generalov so kranjske deželne stanove pripeljali do razmišljanja, kako bi žumberški okraj ločili od ostale Vojne krajine. Okoli 1690 so prišli do kompromisa, po katerem so bili žumberški Uskoki v vojaških zadevah podrejeni obmejnemu poveljniku v Karlovcu, v civilnih pa je bil prva inštanca žumberški kapetan, druga pa kranjski deželni glavar.³⁵ Spori med karlovškim generalom in Kranjsko so se nadaljevali tudi v obdobju vladarice Marije Terezije. Sredi štiridesetih let 18. st. se je preuredila Vojna krajina. Žumberško glavarstvo se je priklopilo karlovškemu generalatu ter je dajalo dve kompaniji

31 Kos, Bela krajina, str. 229

32 *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 45.

33 Prav tam, str. 230.

34 Mal, Žumberk, str. 268.

35 Mal, Uskočke seobe, str. 143.

XII. (Slunjskega) krajiškega regimenta. Karlovški generalat so razdelili na štiri regimente (polke), od katerih je Slunjski zavzemal tri dotedanja glavarstva Barilović, Slunj in Žumberk.³⁶ S tem je Kranjska dokončno izgubila vpliv nad Žumberkom in Marindolom.

Medtem ko je habsburška država v zadnjih desetletjih 18. stoletja doživljala preobrazbo v moderno ozemeljsko državo, je na meji med Kranjsko in Vojno krajino (Žumberkom) izbruhnil mejni spor, ki je za seboj potegnil vprašanje državnopravnega statusa Žumberka. Šlo je za mejni spor med gospodvom Ruperčvrh (Rupertshof) in Slunjsko poveljstvom polka, h kateremu sta spadala tudi Žumberak in Marindol.³⁷ Kranjski deželni stanovski odbor se je odločil ukrepati in je leta 1792 pozval k preiskavi z namenom, da bi zbrali listine, ki bi dokazovale pripadnost tega območja Kranjski. Leta 1793 so v dopisu generalni komandi v Zagrebu navedli tudi osnove, na katerih slonijo kranjske pravice do Žumberka: 1. kranjski deželnih stanovi so imenovali žumberške kapetane, 2. Valvasorjevi opisi, 3. Florjančičev zemljevid iz leta 1744.³⁸

Trije argumenti, na katerih so slonele kranjske zahteve konec osemnajstega stoletja, so postali na kranjski strani stalnica vse do konca habsburške monarhije. V kontekstu raziskovanja administrativnih meja pa je še zlasti zanimivo dejstvo, da moderne metode zemljemerstva (triangulacijska mreža) in razsvetljenko-absolutistične težnje centralne oblasti po sklenjenih upravnih enotah niso pripomogle k razrešitvi spora o pripadnosti Žumberka (niti k razrešitvi spora glede teritorialne razmejitve med Žumberkom in Kranjsko). Kvečjemu nasprotno, mejni spor je dobil nove, upravno-administrativne razsežnosti, s katerimi se oblasti v prejšnjih obdobjih niso ukvarjale. Če so se v prejšnjih obdobjih spori vrteli okoli vprašanj, katera oblast ima »pravice« nad Žumberčani in kakšne pravice imajo sami Žumberčani (paša, gozdovi ipd.), se je konec osemnajstega stoletja pozornost obrnila na sklenjen teritorij, ki ga je bilo mogoče sedaj tudi (dokaj) natančno izmeriti.³⁹ Franciscejska katastrska izmera (na Kranjskem 1823) je pokazala, da imata žumberška in marindolska enklava proti Kranjski povsem razdrobljene in neobvladljive meje (še zlasti severovzhodno od Metlike), ki so kot ustvarjene za razplamtevanje mejnih nesporazumov in sporov.

Da so imeli uradniki in geometri težave pri določanju natančnih meja Kranjske z Žumberkom in Marindolom, dokazuje tudi gradivo Franciscejskega katastra, ki ga hrani Arhiv Slovenije. Dober primer soočanja geometrov z mejnimi spori predstavlja katastrska občina (v nadaljevanju: k. o.) Cerovec (Zeroutz) na Gorjancih. Geometri so tako v skico kot v natančne zemljevide katastrske

36 Štrumb, Uskoki, str. 45.

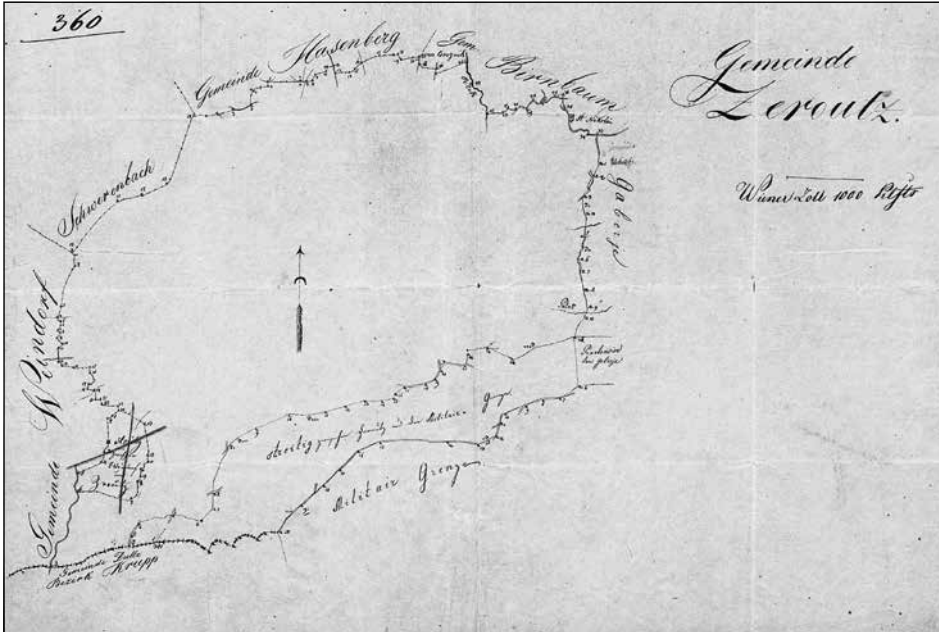
37 Fournier, Memoriale, str. 468.

38 SI AS 33, konv. 548 alt, šk. 252, koncept poročila notranjemu ministrstvu z dne 5. 1. 1870, št. 66.

39 Korošec, *Naš prostor v času in projekciji*, str. 174

občine vrisali dve meji (»kranjsko« in »žumberško«), čeprav so kot »pravo« v grafičnem smislu predstavili kranjsko mejno črto. V skici, ki je priložena katastrskem operatu, so sporno območje med dvema črtama opisali kot »sporno med Cerovcem in Vojno krajino« (»streitig zwischen Zeroutz und der Militär-Grenze«).

Slika 1: Skica k. o. Cerovec, Franciscejski kataster, 1823 (vir: Arhiv Republike Slovenije)

Zapletenost situacije je razvidna tudi iz podrobnih katastrskih kart, kjer so vrisane majhne enklave (parcele) sosednjega ozemlja znotraj katastrske občine, kar je jasno vidno z natančnejših katastrskih kart občine Cerovec.⁴⁰

Zemljevid k. o. Bojanja vas pa dokazuje, da so geometri leta 1823 za kriterij razmejitve med Žumberkom in Marindolom (torej Vojno krajino) in Kranjsko vzeli dejansko stanje privatnih posesti. Njihov namen ni bila racionalna razmejitev dveh političnih entitet, ampak zgolj ugotavljanje dejanskega stanja. Če upoštevamo dejstvo, da so kranjske deželne oblasti trdile, da sta Žumberak in Marindol na kranjskem ozemlju, potem ni nenavadno, da meje med »civilno« Kranjsko in Vojno krajino »na kranjskem ozemlju« niso obravnavali kot zunanje meje kranjske kronovine, ampak zgolj kot začasno razmejitev z območjem pod vojaško upravo. Kot lahko vidimo iz zemljevida k. o. Bojanja vas, je bila meja

40 SI AS 176, Kresija Novo mesto, k. o. Cerovec.

Slika 2: Izsek iz zemljevida k. o. Cerovec, Franciscejski kataster, 1823

(vir: Arhiv Republike Slovenije)

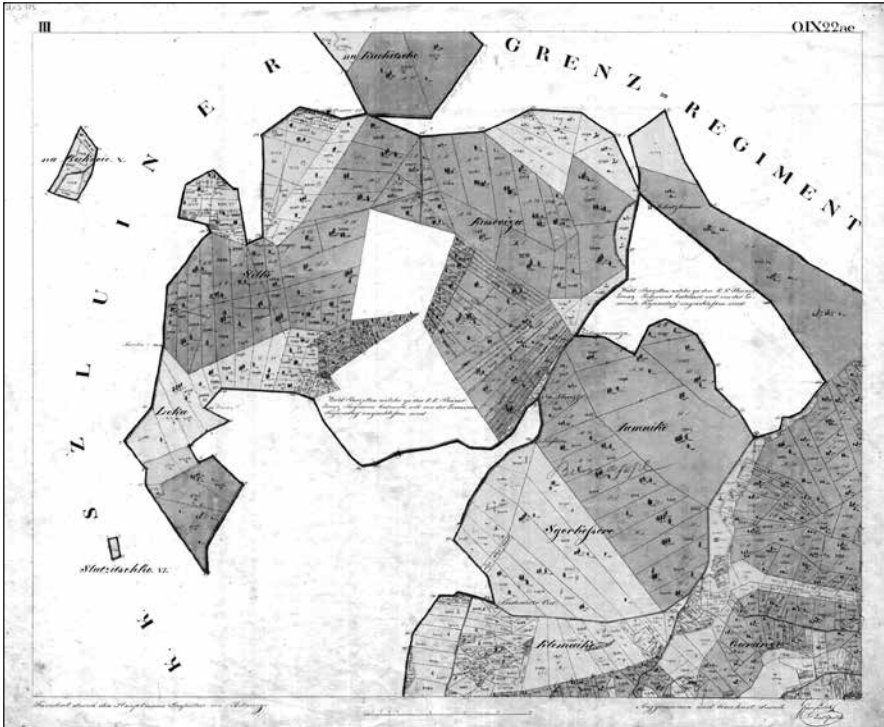
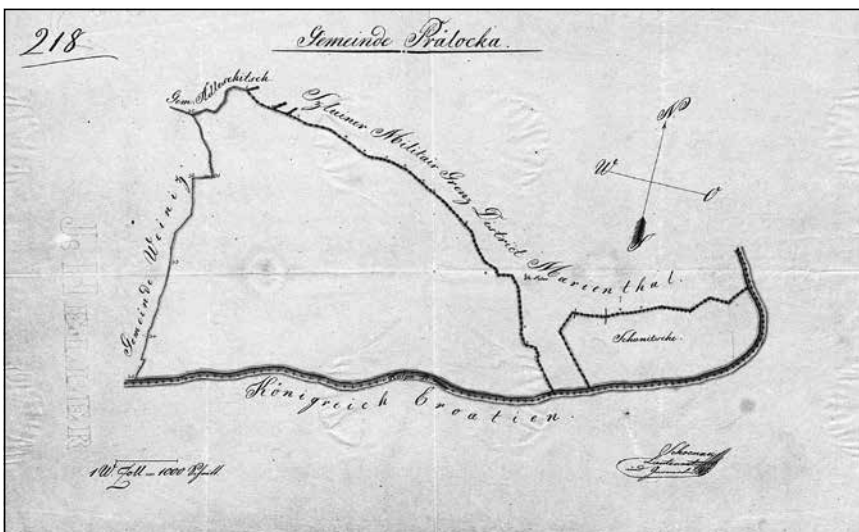
z Žumberkom povsem razčlenjena z večjim številom razstresenih enklav na obeh straneh. Takšno stanje prav gotovo ni ustrezalo načelom racionalne uprave moderne države, po katerih so notranji sestavni deli državnega ozemlja (tako kot sama država) tudi sklenjene teritorialne enote.⁴¹

Razmere glede razdrobljenosti posesti so bile na drugem koncu Bele krajine nekoliko boljša, vendar je tudi marindolsko območje ob okljuku reke Kolpe prav tako povzročalo skrbi habsburškim uradnikom. Marindolska enklava, ujeta med Kranjsko in reko Kolpo, je – kljub majhnosti – obkrožala majhno kranjsko enklavo ob Kolpi na skrajnem jugovzhodu Bele krajine.

⁴¹ SI AS 176, Kresija Novo mesto, k. o. Bojanja vas.

Slika 3: Izsek iz zemljevida k. o. Bojanja vas, Franciscejski kataster

(vir: Arhiv Republike Slovenije)

Slika 4: Skica k. o. Preloka, Franciscejski kataster, 1823 (vir: Arhiv Republike Slovenije)

V prvi polovici 19. stoletja je poskušala habsburška država urediti meddeželne meje. Ogrski državni zbor je s sklepom leta 1827 imenoval štiri komisije za regulacijo celotne ogrske deželne meje. Člani komisije za južno Štajersko in Kranjsko so se nekajkrat srečali s kranjskimi komisarji avgusta 1828. Kranjska komisija je zahtevala ohranitev pravic dežele Kranjske do žumberškega vojaškega okraja in enklave Marindol.⁴² Kranjska in hrvaška komisija sta poleti 1828 »popravili« mejo na območju od Save do žumberškega ozemlja.⁴³ Ugotovili so, da je za spremembe krivo »premikanje« reke, zato so morali natančno določiti spremembe in jih primerjati s stanjem iz leta 1793.⁴⁴

Pogajanja so se nadaljevala v peto desetletje devetnajstega stoletja. Kranjska in hrvaška komisija sta se sešli 10. oktobra 1846 v Zagrebu. Skupni komisiji je predsedoval zagrebški škof Haulik. Sodeč po opisu kranjskega stanovskega odposlanca so hrvaški komisarji zahtevali Stari kot in Novi kot (Alt- und Neu Winkel), manjše ozemlje pri Mokricah, nekaj vasi v okolici Pazina in gozd pri Kastavu. Kranjska pa je imela zgolj dve zahtevi: Prezid ter Žumberak in Marindol.⁴⁵

Za ureditev obojestranskih zadev so urejeni skoraj vsi spisi in drage priprave. Kranjski strani se po njegovem mnenju ni bati, da bi Hrvaška s kakršno koli izjavo uspela. Predsednik Komisije škof Haulik je po koncu razgovorov skupaj s hrvaškimi člani postavil predlog, »naj se popustijo vzajemne zahteve, in, kakor so meje ta čas bile, tako naj za gotovo ostanejo v prihodnje«.⁴⁶

Lichtenberg je bil prepričan, da bi dežela Kranjska naredila veliko napako, če bi v teh razmerah pristala na status quo, ko ji tako dobro kaže glede prezidskega spora. Pri zadevi Žumberak pa poizvedbe še niso prišle tako daleč.⁴⁷ Takojšnja pravda bi bila po njegovem mnenju draga in neuspešna, saj ni za pričakovati, da se bo Vojna krajina v kratkem razpustila. Drugi razlog za čakanje na boljše čase naj bi bil boljši položaj Hrvatov v organih komisije ter hrvaška nagnjenost k zavlačevanju. Kranjski komisar se je bal, da bi Hrvati razprave »zavlekli tako, da bi nikoli ne bilo ne konca ne kraja«.⁴⁸ Deželni zbor se je strinjal z Lichtenbergom, menil je, da je v danem trenutku potrebno počakati formalno rešitev in da se bo zadeva gotovo rešila ugodno za deželo Kranjsko.⁴⁹

Naslednji poizkus reševanja mejnih vprašanj je bil zastavljen manj ambiciozno. 15. oktobra 1860 so se sešli predstavniki Kranjske in Slunjskega regimenta

42 Fournier, *Memoriale*, 469.

43 SI AS 2, reg. IV, protokol z dne 4. julija 1829, šk. 62.

44 SI AS 2, reg. IV, šk. 62, dopis grofa Lichtenberga z dne 24. julija 1829.

45 Deželni zbor Kranjski 12. septembra 1847. leta in pa okraj Žumberški, *Kmetijske in rokodelske novice* 27, št. 37, 15. 9. 1869, str. 296.

46 Prav tam.

47 Prav tam.

48 Prav tam.

49 Fournier, *Memoriale*, str. 469.

z namenom, da bi rešili zgolj sporno ozemlje na Gorjancih, oziroma že omenjeni spor med Žumberčani in gospostvom Ruperčvrh (k. o. Cerovec). Naslednji dan se je komisija napotila na pobočja Gorjancev, kjer so raziskovali teren vse do 20. oktobra. Pri tem so jim pomagali občinski predstavniki z obeh strani meje in vpleteni zemljiški posestniki. Komisijski ogled spornega terena je pokazal, da sta obe zahtevani mejni črti v glavnih potezah enaki, kot sta narisani v predhodni katastrski mapi.⁵⁰ Kranjsko mejno črto je označevala pot, ki se je začela pri mejni točki na Sv. Geri in je bila z malo izjemami dobro poznana, vendar se na celotni razdalji ni moglo najti niti količkov niti križnih oznak na starih bukovih drevesih. Mejna linija c. kr. Slunjskega krajiškega regimenta je bila zaznamovana deloma s potjo, največkrat pa s posekami in krčevinami. Nahajali so se tudi deloma mejni količki ali njihove sledi, deloma s križem označena stara bukova drevesa. Na celotni črti so stali mejniki železarne Gradac. Ozemlje, ki ga obdajata omenjeni liniji, je obsegalo 541 oralov in 1.348 kvadratnih klafter.⁵¹ Do sporazuma niso prišli. Spor je državno ministrstvo rešilo šele leta 1865 in to v korist Žumberčanov, ne glede na to, da je kranjski deželni zbor leta 1863 soglasno sporno ozemlje zahteval za Kranjsko.⁵²

Mejnih sporov med Belo krajino in Žumberkom ni mogoče razumeti samo s pomočjo raziskovanja dokumentov in pričevanj o posameznih sporih, pač pa je nujno upoštevanje širšega konteksta razmerij med kronovinami/deželami in predvsem med Dunajem in Budimpešto. Habsburška monarhija je bila vse do razpada 1918 velik konglomerat različnih gospodarskih in kulturnih prostorov, ustavnih ureditev in »nacionalitet« pod vodstvom habsburške dinastije. Habsburžani so poskušali »svoja« kraljestva in dežele čim bolj poenotiti, tako v političnem kot v gospodarskem smislu. Obsežne reforme habsburških vladarjev Marije Terezije in Jožefa II. v drugi polovici 18. stoletja so obsegale vzpostavitev moderne administracije, davčnega sistema, cerkvene reforme, uvedba splošnega šolstva ter fiziokratske in merkantilistične gospodarske reforme.⁵³ Dežele ogrske krone so bile v veliki meri izključene iz teh procesov zaradi odpora močne aristokracije, zakoreninjene v ogrskem zboru in županijah.⁵⁴ Civilna Hrvaška in Slavonija je uživala avtonomijo, utelešeno v plemiškem saboru.⁵⁵ Leta 1775 so Habsburžani dosegli poenotenje notranjega trga, vendar samo za Spodnjo in Zgornjo Avstrijo, češke dežele, notranjeavstrijske dežele ter Istro, Gorico in Gradiško. Na meji z deželami ogrske krone, kamor je spadala tudi Hrvaška, pa

50 SI AS 33, konv. 548 alt, šk. 252.

51 Vse skupaj 311,6 Ha.

52 SI AS 33, konv. 548 alt, šk. 252, odlok državnega ministrstva z dne 6. septembra 1865, št. 4122.

53 Judson, *The Habsburg Empire*, str. 39.

54 Kontler, *Madžarska zgodovina*, str. 167.

55 Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, str. 96.

je carinska meja vztrajala vse do leta 1851, ko so Habsburžani izkoristili poraz madžarskega upora leta 1849 in poenotili gospodarski prostor.⁵⁶

Za mejnost slovensko-hrvaške meje je velikega pomena uvedba državnega dualizma leta 1867. Hrvaška in Slavonija si je s pogodbo 1868 zagotovila delno avtonomijo v okviru Ogrske, med letoma 1869 in 1881 so ji priključili večino ukinjene Vojne krajine. Državni dualizem je povsem spremenil status štajersko/kranjsko-hrvaške meje. Meja je po novem ločevala dve samostojni državni polovici, ki sta bili povezani zgolj s skupno zunanjo politiko, financami in vojsko.⁵⁷ Dualistična monarhija obema državnima subjektoma ni pomenila iste stvari. Po avstrijski interpretaciji je bila dualistična monarhija izraz starega »Avstrijskega cesarstva« kot »nadržave« z dvema državnima polovicama, za madžarsko stran pa so bile skupne zadeve samo stvar sporazuma dveh neodvisnih držav kot subjektov mednarodnega prava. Za življenje ljudi je bilo pomembno zlasti to, da je meja ločevala dva različna pravna sistema. Na Ogrskem avstrijski zakoni niso veljali in obratno. Enotnost gospodarskega prostora pa je ostala. Čeprav meje fizično ni bilo zaznati, je bila toliko bolj očitna njena mejnost: različna zakonodaja je ustvarjala tako ovire kot priložnosti za čezmejne odnose.⁵⁸

Od leta 1869, ko se je začel proces razpustitve vojaške ureditve v Krajini, pa sta Žumberak in Marindol postala tudi politični problem. Se mora območje »vrniti« Kranjski ali priključiti Hrvaški kot ostalo Vojno krajino? Dne 19. oktobra 1869 so se za priključitev Žumberka zavzeli tako nemški kot slovenski poslanci Kranjskega deželnega zbora.⁵⁹ Proces združitve Vojne krajine s Hrvaško se je zaključil 15. junija 1881 v Budimpešti. Zaradi kranjskih zahtev so sklenili, da bodo Žumberak in Marindol zgolj začasno podredili hrvaškemu banu.⁶⁰ Kranjski deželni zbor je bil tokrat bolj razdeljen. Nemški poslanci so se zavzeli za priključitev Žumberka in Marindola, slovenski pa zgolj za Marindol in ureditev (glajenje) nepraktične meje na Gorjancih.⁶¹ V dunajskem državnem zboru se je leta 1883 pojavila peticija Žumberčanov, ki je zahtevala priključitev Kranjski.⁶² Dve leti poprej so prebivalci žumberške občine Sošice na obisku pri hrvaškem banu zahtevali ravno nasprotno. Prebivalci Žumberka in Marindola na Hrvaškem zaradi začasnega statusa niso imeli volilne pravice.⁶³

56 Rumpler, *Eine Chance für Mitteleuropa*, str. 327.

57 Prav tam, str. 411.

58 Gross/Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, str. 218.

59 *Obravnave kranjskega deželnega zbora*, Stenografični zapisnik petnajste seje deželnega zbora ljubljanskega dne 19. oktobra 1869, str. 172.

60 Valentič, *Vojna krajina*, str. 338.

61 *Obravnave kranjskega deželnega zbora*, zasedanje 21. oktobra 1881, str. 283.

62 *Stenographisches Protokoll des Hauses der Abgeordneten*, IX. Session, XI band, 1879–1884, str. 319. Sitzung der 9. Session am 13. Dezember 1883, str. 11067.

63 Zajc, *Kje se slovensko neha in hrvaško začne*, str. 347.

Leta 1883 je prišlo do konstituiranja skupne avstrijsko-ogrške komisije za rešitev žumberškega vprašanja, ki sta jo ustanovila avstrijsko in ogrsko ministertvo. Žumberško vprašanje se je namreč »zataknilo« v breznu dualističnega sistema habsburške monarhije. Delo teh komisij naj bi bilo nekakšna predpriprava za končno rešitev na zakonodajni način. Zadeva je bila zaupana obema parlamentoma, tako da se izvršni oblasti obeh državnih polovic nista mogli sporazumeti brez privolitve parlamentov.⁶⁴

Člani mešane komisije so začeli z obhodom spornega ozemlja v Marindolu 25. julija 1883. Nato so si ogledali mejo med Brašljevico (Žumberak) in Drašiči (Kranjska) ter med vasema Kašt (Žumberak) in Radovica (Kranjska). Podrobno so si ogledali nenavadno situacijo pri zaselkih »Grošlešče« (danes Liješće) in Brezovica, kjer naj bi se vas Brezovica »zajedala« v kranjsko k. o. Gabrovec. Naslednji dan so obiskali žumberško vas Draga pri Suhorju, kjer so se soočili z največjimi anomalijami na mejni črti: njive so ena ob drugi pripadale bodisi Žumberku bodisi Kranjski. Potem ko so prenočili v Sošicah, so se napotili v Kostanjevac, glavno naselje južnega dela Žumberškega okraja. Obiskali so tudi odročna gorska območja severnega dela Žumberka, kjer so pregledali anomalije na sporni mejni črti. 3. avgusta so se povzpeli na hrib pri žumberški vasi Stojdraga. Naslednji dan so obiskali ruševine gradu Žumberak, potem pa so v Kostanjevcu zaključili svoj obhod.⁶⁵

Na zaključnem sestanku obeh komisij 15. avgusta 1883 v Metliki se je do takrat najbolj podrobna inšpekcija sporne meje ponovno končala brez kompromisa. Avstrijska komisija je zahtevala Marindol na osnovi etnografskih in »prometnih« argumentov.⁶⁶ Žumberak naj bi na južni strani gravitiral k sodnemu okraju Metlika. Prebivalci tega dela naj bi imeli v lasti zemljišča na Kranjskem, ki so nujna za njihovo preživetje. Čeprav so avstrijski komisarji zagovarjali »kranjskost« celotnega Žumberka, pa so bili pripravljeni na določen kompromis. Predlagali so, naj si Hrvaška in Kranjska sporno ozemlje razdelita. Sodnemu okraju Metlika (se pravi političnemu okraju Črnomelj) naj bi po njihovem mnenju pripadle davčne občine Sekulići, Malinci, Brašljevica, Sošice in Žumberak, sodnemu okraju Kostanjevica (politični okraj Krško) pa katastrski občini Budinjak in Poklek. Ostali deli Žumberka naj bi se priključili Hrvaški.⁶⁷ Ogrski komisarji so bili odločno proti. Poudarili so, da pogajanje o državnopravnih zadevah ni v njihovi pristojnosti, ampak zgolj reguliranje neracionalne meje

64 SI AS 33, konv. 548 alt, šk. 252, dopis not. min., 6. 11. 1882, št. 5666.

65 Prav tam.

66 Prav tam, Protokoll aufgenommen über Gutachten der beiderseitigen Subcommissionen nach erfolgten Erhebungen in gebiete der Gemeinde Marienthal und des Distriktes Sichelburg zum Zwecke einer durchzuführenden Gränzregulierung.

67 Prav tam.

zaradi upoštevanja potreb praktičnega življenja in smotrne uprave. Kranjsko bi se torej lahko zadovoljilo z občino Marindol in zahodnim in severovzhodnim delom žumberškega okraja, »gdje no se nalaze državne šume i jedini vinogradi toga područja, koji nešto vriede«. ⁶⁸

Da je bilo vprašanje Žumberka neločljivo povezano z dualizmom, dokazuje epizoda iz obdobja 1895/96. Zahtevo po Žumberku so v kranjskem deželnem zboru obudili pripadniki katoliške stranke. Pred vrati je bila nova gospodarska pogodba med državnima polovicama. Dualistična ureditev je namreč predvidevala sklepanje časovno omejenih (v praksi desetletnih) sporazumov o gospodarskih vprašanjih. ⁶⁹ Katoliški poslanci so tako 4. decembra 1895 vložili predlog, v katerem pozivajo državno vlado, »da pravočasno odpove carinsko pogodbo z Ogrsko v svrhu, da ji bo mogoče dognati pri obnovitvi pogodbe ne le dejanskim finančnim odnošajem odgovarjajočo kvoto /.../, ampak da bo dognala pogodbo, pri kateri bodo povsem varovani interesi naše produkcije, tolikor kmetijske, kolikor obrtniške«. ⁷⁰ Gospodarsko zadevo, ki je bila očitno naperjena proti ogrski polovici, so začinili še z žumberškim vprašanjem: »Ob jenem se državna vlada pozivlje, da naj pri ponovitvi pogodbe z Ogrsko že skoraj vredi razmerje med obema državnima polovicama glede žumberškega in marijindolskega okraja.« ⁷¹ Katoliški politik Karol Klun je v razpravi omenil mogočne gozdove na tem območju, s katerimi bi si lahko Kranjska dežela zelo opomogla. ⁷² Predlog so podprli tudi slovenski liberalci. ⁷³

Vprašanje žumberških gozdov se je s kranjske strani večkrat izpostavljalo. Prvič je gozdove omenil največji aktivist za priključitev Kranjski, ustavoverni deželni poslanec in metliški posestnik Savinschegg leta 1869: »Žumberški distrikt ima veliko gozdov, ki bi z reinkorporacijo teh delov h Kranjski za našo deželo postali dragocena lastnina.« ⁷⁴ Gozdovi so bili pomembni za kranjske Nemce v Kranjskem deželnem zboru tudi leta 1881, ko je vodja kranjskih ustavovercev Karl Deschmann opozarjal na nemajhne dobičke, ki jih bo Kranjska potegnila iz teh gozdov. ⁷⁵ Kranjska »lakota« po gozdovih je bila hrvaški javnosti dobro znana, zato ni nenavadno, da je omenjena hrvaška podkomisija leta 1883 obtožila nasprotno stran gozdarskega koristoljubja. Ko je leta 1887 zgodovinar

68 HDA, PRZV, šk. 238, Žumberak i Marindol, Izvješće pododbora ugarske državne Komisije za okružje žumberačko i mjestnu občinu marindolsku, podano istoj Komisiji o tom, kako da se dogodice uredi pogranična medja Žumberaka i Marindola, 30. 10. 1883.

69 Zwitter, *Nacionalni problemi v Habsburški monarhiji*, str. 138.

70 Prav tam.

71 Prav tam.

72 *Obravnave kranjskega deželnega zbora*, zasedanje 8. februarja 1896, str. 332.

73 Prav tam.

74 *Obravnave kranjskega deželnega zbora*, zasedanje 19. 10. 1869, str. 174.

75 *Obravnave kranjskega deželnega zbora*, zasedanje 21. oktobra 1881, str. 235.

in Žumberčan Tadija Smičiklas v saboru zahteval, da se temu okraju dovoli udeležba na saborskih volitvah, je mimogrede zatrdil, da na Kranjskem obstajajo ljudje, ki so že začeli špekulirati z žumberškimi gozdovi.⁷⁶

Proti koncu 19. stoletja se je v Žumberku tako kot v ostalih delih Hrvaške razmahnilo izseljevanje bodisi v Ameriko bodisi v lokalne urbane centre. Na žumberški »eksodus« je najbolj vplivala ukinitev Vojne krajine. Poleg geografskih faktorjev, ki Žumberčanom niso omogočali preživetja, je ukinitev vojnega instituta pomenila tudi ukinitev privilegijev in vojaških plač.⁷⁷ Žumberak naj bi bil prenaseljen že pred ukinitvijo Krajine, ko je število prebivalcev sicer presevalo oskrbovalno moč kraja, vendar je bila takšna poselitev možna ravno zaradi specifičnih pogojev življenja v Vojni krajini.⁷⁸ Izseljevanje najvitalnejšega dela prebivalstva in upad natalitete sta pripeljala do staranja prebivalstva. Statistični podatki kažejo, da je v tistem delu Žumberka, ki danes pripada občinama Jastrebarsko in Ozalj (večji, hribovitejši jugovzhodni del Žumberka), prebivalstvo začelo upadati po letu 1890.⁷⁹

Čeprav so se skupaj s »staro Avstrijo« poslovile tudi historične pravice, na katerih so sloneli argumenti kranjske in hrvaške strani, so se nejasnosti glede upravnih meja nadaljevale. Kranjske ni bilo več, prav tako je prenehala obstajati hrvaška avtonomija na temelju hrvaškega državnega prava. Nekdanja kranjsko-hrvaška meja je postala zgolj upravna meja med različnimi oblastmi. Po ukinitvi deželne vlade za Slovenijo 12. julija 1921 slovenski del Jugoslavije ni bil več povezan v eno upravno enoto. Obstajali sta samo ljubljanska in mariborska oblast (skupaj s Prekmurjem in Medžimurjem). Po vzpostavitvi kraljeve diktature leta 1929 je bila oktobra istega leta Jugoslavija z dekretom namesto na prejšnjih 33 oblasti razdeljena na 9 banovin. Večina slovenskega dela države je bila združena v enotno upravno območje – Dravsko banovino.⁸⁰ Slovenska okraja Črnomelj in Metlika sta bila priključena Savski, Čabar pa Dravski banovini. Razmejitev je veljala do 31. avgusta 1931, ko je kralj s podporo slovenskega katoliškega tabora na podlagi želje posameznih krajev, »ki so v skladu z gospodarskimi interesi in s potrebami čim lažjega prometa med kraji dotičnih banovin«, podpisal zakon o spremembi meje. Okraj Čabar so združili s Savsko, okraja Črnomelj in Metlika pa z Dravsko banovino.⁸¹ Žumberška občina Radatovići je vseeno ostala v okviru Dravske banovine (Sreza Črnomelj). Gre za naselja Radatovići, Bulići, Doljani, Drage, Dragoševci, Komenci, Keseri, Kuljaji, Kunčani, Liješče, Malinci, Pilatovci,

76 *Dnevnik sabora trojedine kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, 1884–1887, CXIX zasedanje, 7. 3. 1887, str. 1803.

77 Hranilović, Žumberčani – Subetnička grupa u Hrvata, str. 605

78 Klemenčić, *Povijesno-geografska osnovica regionalnog poimanja Žumberka*, str. 288.

79 Hranilović, Žumberčani – Subetnička grupa u Hrvata, str. 606

80 Šmid, *Uprava Dravske banovine 1929–1941*, str. 52.

81 Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 85.

Popovići, Sekulići.⁸² Avtonomistični in katoliški časopis *Slovenec* je o priključitvi Bele krajine Dravski banovini, ki je bila načeloma upravne narave, pisal z vznesenimi besedami: »Kar po krvi, naravi in zgodovini spada skupaj, zopet tvori neokrnjeno celoto. /.../ Bela krajina je od pamtiveka slovenska zemlja. S tega stališča gledamo njeno zopetno priključitev k naši banovini kot vrnitev k skupni materi, od katere se je z žalostjo ločila.«⁸³

Meje Bele krajine so se spreminjale tudi med in po drugi svetovni vojni (glej prispevke Aleša Gabriča in Zdenka Čepiča), osnovni razlog sprememb v 20. stoletju pa je bila habsbuška dediščina v obliki ambivalentnosti upravnih meja. Primer Bele krajine in Žumberka je zanimiv predvsem v kontekstu primerjalnih mejnih študij. Z vidika konstruiranja mejne črte v dolgem trajanju sta pomembna dva momenta: 1. mejni spori (tudi znotraj »modernih« imperijev 19. stoletja) so nagnjeni k temu, da se prenašajo v prihodnost. Rešujejo se zgolj najbolj konkretna in pereča vprašanja na najnižji ravni. Provizorične rešitve praviloma postajajo stalne. 2. Administrativna evidenca (še zlasti kartografska) je »močnejša« kot državnopravni okvir. V 20. stoletju se je državnopravni kontekst pogosto spreminjal, administrativno dediščino pa je praviloma – po propadu stare – nasledila nova država. Če so danes državnopravne zahteve Hrvaške ali Kranjske na osnovi zgodovinskega prava v političnem smislu zastarele (dobe sedno ne veljajo več), pa bi to težko trdili za kataster 19. stoletja, ki je še vedno osnova veljavnih katastrov obeh držav.

82 *Bela knjiga o meji med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško*, str. 359–364.

83 *Pozdravljamo! Slovenec*, 59, št 197, 2. 9. 1931, str. 1.